

”Äh, du var ju inte karl nog
att ordna det här”

En kvalitativ studie av stöd och hjälp inom det svenska
veteranarbetet samt om könsrollers möjliga inverkan på
veteraners vilja att söka hjälp efter hemkomsten

Abstract

The main focus of this paper is to shed light on an area of research that is relatively new in the Swedish context. A part of the purpose of this study is based on wanting to understand and study why the Swedish veterans who are in need of help and support after coming back home from doing service abroad is not given the appropriate form of help, or alternatively, seeking out the help that is available. In addition to this, the aim is also so look at gender roles and how they can affect the veterans' unwillingness to seek help.

The study's theoretical perspectives are based on theories about gender and masculinity. This paper is conducted using a qualitative textual analysis of laws, policy documents and quotes from veterans.

The result of the study shows that the Swedish Armed Forces do have a statutory responsibility to help veterans in need of support, but that the approaches and procedures are in need of development. This study has also shown that stereotyped gender roles and the hegemonic masculinity had a clear impact on veterans' unwillingness to seek help.

Word Count: 10 443

Keywords: veterans, Swedish Armed Forces, masculinity, hegemonic masculinity, gender, gender roles

Nyckelord: veteraner, utlandsveteraner, Sveriges Försvarsmakt, maskulinitet, hegemonisk maskulinitet, genus, könsroller

Innehållsförteckning

1	Inledning	1
1.1	Introduktion och problemformulering.....	1
1.2	Syfte och frågeställningar.....	2
1.3	Relevans	2
1.4	Begreppsförklaring.....	3
1.5	Disposition	4
2	Metod	5
2.1	Vetenskapsteori	5
2.1.1	Epistemologisk utgångspunkt	5
2.1.2	Metodologisk utgångspunkt	5
2.2	Material och tidigare forskning	6
2.2.1	Försvarets lagstadgade ansvar	7
2.3	Avgränsningar	8
3	Teoretiskt ramverk	9
3.1	Skillnaden mellan manliga och kvinnliga könsroller.....	9
3.2	Maskulinitet och konstruerandet av soldaten som beskyddare	11
4	Analys	14
4.1	Försvarets ansvar.....	14
4.2	Veteranernas egna berättelser.....	18
5	Avslutande reflektioner	24
5.1	Förslag till framtida forskning.....	24
	Referenser	25

1 Inledning

1.1 Introduktion och problemformulering

Det brukar sägas att Sverige inte har varit i krig på drygt 200 år. Alliansfriheten – undvikandet i valet av sida i världspolitiska tvister – har blivit något att vara stolt över. Men fred är däremot inte likvärdigt med avsaknaden av militaristiskt och nationalistiskt tänkande (Carlén och Falk 2012:7, Eduards 2007:37).

I nästan 50 år har svenska soldater sänts utomlands för tjänstgöring. År 1956 lämnade den första FN-bataljonen Sverige för att ingå i FN-styrkan UNEF (United Nations Emergency Force) för att övervaka eldupphörsavtalet i Suez. Detta blev även starten på vad som idag kallas för utlandsstyrkan. Idag har svenskar deltagit i fredsinsatser världen över och Försvarsmakten har genom åren deltagit i närmare 120 internationella uppdrag i 60 olika länder och cirka 100 000 svenskar har hittills tjänstgjort inom utlandsstyrkan (Försvarsmakten 2015, Edvardsson & Sjöstrand 2006:16, Agrell 2013:19, Carlén och Falk 2012:7). Detta innebär att – trots att de flesta menar att Sverige inte befinner sig i krig så finns det svenskar som krigar (Carlén och Falk 2012:8).

De allra flesta som återvänder hem efter tjänstgöring har utvecklats och berikats som individer av de utmaningar de möter i sitt arbete. De återvändande veteranerna är på många sätt en resursstark grupp med kunskaper och erfarenheter som på olika sätt bidrar till vårt samhälle. Samtidigt visar forskning att ett mindre antal veteraner drabbas av olika psykiska och fysiska besvär och skador till följd av de stundtals farliga situationerna de möter under sin tjänstgöring. Efter hemkomsten är därför en uppföljning av stor betydelse (Veteranutredningen 2014:25). Att kunna identifiera en veteran som drabbats på ett psykiskt eller fysiskt sätt är av intresse för att kunna erbjuda väsentlig hjälp och för att kunna hjälpa individen tillbaka till sin normala livssituation. Det är även avgörande hur tillgänglig och välutformad denna hjälp är (Veteranutredningen 2014:27). År 2010 beslutade Riksdagen om en svensk veteranpolitik. Information, kontakt, stöd och uppföljning, både för veteranen och dess anhöriga är grundläggande beståndsdelar i arbetet för en tydlig och trovärdig veteranpolitik. För att detta ska vara möjligt måste processen grundas på en sammanhängande, tillförlitlig och allmänt accepterad politik som ska täcka beståndsdelarna från insatsens början till långt efter att insatsen avslutas (Veteranutredningen 2014:27).

Rollen som beskyddare och försvarare av landets gränser, kvinnor och barn, friheten, framgången och äran är en roll som många feministiska forskare menar är tilldelad mannen (Eduards 2007:21). Det finns en föreställning om att det finns vissa specifika egenskaper som generellt sett kännetecknar män, och i och med detta även definierar manlighet. Likaså finns det även vissa egenskaper som kännetecknar kvinnor och kvinnlighet. Män förväntas vara modiga, starka, analytiska, logiska och aggressiva, samtidigt som kvinnor förväntas vara känslamma, vårdande och intuitiva (Connell 2009:86). Den hegemoniska maskuliniteten (se även kapitel 3.2 *Maskulinitet och konstruerandet av soldaten som beskyddare*) är en typ av maskulinitet som befästs och värderas högt inom militärstyrkor, en maskulinitet som bland annat innebär att man inte förväntas visa sina känslor (Kronsell 2012:44–45). Föreställningar som dessa är högst relevanta att titta på i relation till veteraner. Därför kommer jag att i denna studie även titta på hur könsroller och maskuliniteter påverkar soldaters vilja att söka hjälp.

Denna studie vilar sig till viss del på IT-teorier (Internationella Relationer), men inte på det sätt som IR normalt intresserar sig av krig, det vill säga, som en social konstruktion eller krig som involverar fysiska och känslomässiga upplevelser av kollektivt våld. Istället är IR är traditionellt sett mer intresserad av realiteter såsom staten, militärer, normer, internationella organisationer, resurser och beslutsfattare (Sylvester 2013:17). Denna studie vilar sig istället på feministiska IR-teorier om genusrelationer i relation till politik och militär. Än idag finns det uppfattningar om att krig är och ska vara uppdelat efter kön: ”*men do war and women suffer, support, or protest war*” (Sylvester 2013:38).

1.2 Syfte och frågeställningar

Denna uppsats har för avsikt att belysa ett forskningsområde som är relativt nytt i Sverige. En del av studiens syfte grundar sig i en vilja att försöka förstå och belysa varför de veteraner som är i behov av stöd eller hjälp efter utlandstjänst inte får, alternativt, söker sig till den hjälp som finns. Utöver detta är även syftet att titta på om könsroller kan påverka veteranernas vilja att söka hjälp samt deras syn på bemötandet från samhället i stort. Således är studiens två frågeställningar;

- I vilken utsträckning har det svenska försvaret ett ansvar gentemot dess veteraner efter hemkomst? Hur välanpassat är försvarets veteranpolicy och förfaringssätt?
- Hur påverkar könsroller och maskulinitet soldaters vilja att söka hjälp från Försvarsmakten?

1.3 Relevans

Eftersom freds- och konfliktvetenskap är ett tvärvetenskapligt ämne som även inkluderar genus är uppsatsens ämne av relevans då det är av betydelse att studera de maskulina och feminina könsroller som finns inom försvaret och hur dessa kan

påverka soldaternas läkningsprocess efter hemkomsten. Inom de samhällsvetenskapliga disciplinerna studeras människor i samhällen och som samhällsvetare studerar man bland annat makt, politik, jämlikhet, ojämlikhet, konflikt och samförstånd. Men även ekonomiska marknader, kulturmönster, förtryck, brottslighet, invandring och utvandring. (Danermark m.fl. 2003:280). Relevansen för uppsatsens forskningsproblem är mångfaldig. Området är för det första principiellt intressant och viktigt att belysa från en individnivå då det är viktigt att ta hand om samhällets alla invånare. Fysiskt och psykiskt sjuka veteraner blir därför en fråga för sjukvården och psykiatrin. Många svenskar har även en personlig koppling till någon som gjort utlandstjänst, därför berör detta ämne även många och är av den anledningen viktigt att belysa. Det är även väsentligt att studera maskulinitet och könsroller inom försvaret för att bland annat skapa en förståelse för bakomliggande orsaker till varför skadade veteraner inte söker sig till den hjälp de är i behov av, alternativt, inte blir erbjuden korrekt anpassad hjälp. Då det finns en schablonmässig bild av hur en man ska vara och bete sig (stark, modig och klara sig på egen hand) finns det risk för att sökandet efter hjälp ses som något nedvärderande. Därmed är detta ämne även viktigt att diskutera i hopp om att det kan leda till en avstigmatisering av de veteraner som söker hjälp efter hemkomsten.

1.4 Begreppsförklaring

I kapitlet nedan definieras de begrepp som används i uppsatsen. Vissa begrepp kommer även att förklaras noggrannare i senare kapitel.

Veteraner/utlandsveteraner: Denna studie stödjer sig på den svenska Försvarsmaktens definition av veteraner och utlandsveteraner. En veteran är en individ som har tjänstgjort hos Försvarsmakten, oavsett om insatsen varit internationell eller nationell, med eller utan vapen. Soldater som tjänstgjort internationellt går under namnet utlandsveteraner. I denna studie görs dock en förenkling då det mestadels är "veteraner" som nämns, trots att fokus för denna studie ligger på utlandsveteraner (Försvarsmakten d 2015).

Utlandstjänstgöring: En internationell insats, med eller utan vapen, som utförts av en soldat inom Försvarsmakten (Försvarsmakten d 2015).

Fredsfrämjande insatser: Denna studie utgår från Regeringskansliets definition av fredsfrämjande insatser; *"Sveriges engagemang i internationella fredsfrämjande insatser syftar ytterst till att bidra till att upprätthålla internationell fred och säkerhet och därmed underlätta för en rättvis och hållbar global utveckling. Svenskt deltagande i fredsfrämjande insatser handlar i förlängningen också om att främja vår nationella säkerhet och svenska intressen."* (Regeringskansliet 2015)

PTSD: Står för posttraumatiskt stressyndrom (eng. post traumatic stress disorder) och orsakas av en eller flera traumatiska upplevda händelser. Exempel på traumatiska händelser kan vara allvarliga olyckor, naturkatastrofer, sexuella/fysiska övergrepp eller exponering för strider. När en individ upplever en svår händelse är det vanligt med stressreaktioner en tid efteråt, men som sedan successivt avtar. Dessa reaktioner kan i vissa fall dock kvarstå och skapa stora hinder i livet (Arnberg 2014). De vanligaste stressreaktionerna efter en traumatisk händelse är rädsla och ångest, andra reaktioner kan även vara skam och skuld, ilska och irritation och/eller andra förändringar i beteendet (US. Department of Veterans Affairs 2014).

Stigma: en situation där ett förakt har uppstått mot vissa grupper eller enskilda personer som avviker från normen, ett sorts socialt brännmärke (Goffman 2011).

Dikotomier och binärer: något som är tvåfaldigt och icke kan överlappas, exempelvis ”man” och ”kvinna”. Den könsbinära tanken innebär att en individ antingen tillhör den ena kategorin eller den andra, aldrig båda samtidigt (Wiesner-Hanks 2011).

Genus: Genus är ett verktyg som används för att förklara synen på kön som något socialt konstruerat och inte som något essentiellt och biologiskt bundet. Det grundas i en syn på att människan inte föds till kvinna eller man utan konstrueras och socialiseras in till att bli det (Roth 2011, Connell 2009).

Hegemonisk maskulinitet: en sorts maskulinitet som värderas högst i ett visst sammanhang och inom institutioner där vissa manliga normer och värderingar har blivit dominerande (Kronsell 2012).

Lydnad: Att följa en annan individs vilja. Detta begrepp används även i det teoretiska ramverket.

1.5 Disposition

Uppsatsen består av 5 kapitel. I detta introduktionskapitel presenteras studiens problemformulering, syfte och två frågeställningar följt av studiens relevans och en lista på begreppsförklaringar som används i uppsatsen. Därefter följer ett metodkapitel där uppsatsens tillvägagångssätt presenteras. Sedan följer det teoretiska ramverk som används, detta kapitel är tvådelat: *skillnaden mellan manliga och kvinnliga könsroller* samt *maskulinitet och konstruerandet av soldaten som beskyddare*. Efter det följer analysen och till sist avslutas studien med avslutande reflektioner och förslag till vidare forskning.

2 Metod

I detta kapitel presenteras studiens genomförande samt de metodologiska reflektioner som väglett forskningsprocessens olika steg. Uppsatsen består av en kvalitativ textanalys och detta kapitel är indelat i fyra delar; det två första presenterar de mer övergripande metodologiska frågorna och valet av kvalitativ metod, i det tredje avsnittet introduceras mitt material och den tidigare forskningen som finns tillgänglig, i den fjärde och sista delen presenteras uppsatsens metodologiska avgränsningar.

2.1 Vetenskapsteori

2.1.1 Epistemologisk utgångspunkt

Eftersom min studie lägger mycket av sin vikt på veteranernas egna berättelser och upplevelser har materialet studerats utifrån en hermeneutisk tolkningsmetod. Detta innebär att studiens epistemologiska utgångspunkt bygger på ett tolkningsperspektiv som gör det möjligt att analysera soldaternas egna berättelser. Som uppsatsförfattare besitter jag en rad värderingar och normer som påverkar min tolkning av materialet. Det är inte möjligt i denna studie att behandla veteranernas berättelser på ett objektiva sätt då detta är en individuell tolkningsfråga. Jag som individ har en viss uppfattning av omvärlden således kommer mina tidigare kunskaper att påverka min förståelse samt tolkning av materialet (Bergström & Boréus 2005:23–25, Esaiasson 2003:245, Gilje & Grimen 2007:171). Användandet av en hermeneutisk tolkningsmetod innebär därför i detta fall att jag närmar mig forskningsobjektet subjektivt från min egen förståelse (Patel & Davidson 2011:29). Mitt tolkningsperspektiv präglas av en vilja att uppnå en djupare tolkning och förståelse av människors upplevelser, känslor och tankar snarare än att kvantitativt mäta dessa. Därför har jag valt att applicera veteranernas egna ord som citat i texten för att ge läsaren en chans att tolka och analysera berättelserna.

2.1.2 Metodologisk utgångspunkt

Valet av metod är motiverat av uppsatsens syfte att bland annat utforska anledningar till varför veteraner som behöver hjälp inte får eller söker sig till den

hjälp som finns Jag har därför för avsikt att använda mig av en kvalitativ metod. Exempel på sådana är; intervjuer, fältstudier, narrativ- och textanalyser (Bjereld m.fl. 2009:118–119). Motsättningen mellan kvalitativ och kvantitativ anses av många även vara utdaterad (Torell & Svensson 2007, Bjereld m.fl. 2009, Danermark m.fl. 2003). Danermark, Ekström, Jakobsen och Karlsson hävdar att man i förväg inte kan utesluta en viss metod, utan att ”allt är tillåtet”, men att allt däremot inte är lika lämpligt (Danermark m.fl. 2003:272). Flertalet teoretiker menar även att kvalitativa metoder egentligen endast är ett samlingsnamn för angreppssätt vars gemensamma nämnare är att de inte är kvantitativa (Danermark m.fl. 2003:280, Bjereld m.fl. 2009:118–119). Bjereld, Demker och Hinnfors menar att;

Av termen ”kvalitet” förstår vi att forskaren är intresserad av vilka kvaliteter eller egenskaper en företeelse har. Kunskap om dessa kvaliteter eller egenskaper hjälper oss att förstå företeelsen.(Bjereld m.fl. 2009:118–119).

Med andra ord, om jag vill förstå varför veteraner inte söker sig till den hjälp som finns efter hemkomsten, alternativt inte får den hjälp de behöver, så måste jag sätta mig in i deras situation och förstå hur de uppfattar världen i så stor mån det går. Jag anser därför att den kvalitativa metoden är mest lämplig för mitt arbete. Med hänsyn till mitt material har jag även valt att utföra en kvalitativ textanalys. Bergström och Boréus hävdar att;

Att analysera något är i en allmän betydelse att identifiera och undersöka dess komponenter. I olika slags textanalyser handlar det också om att urskilja och undersöka olika delar av texten...(Bergström & Boréus 2005:18)

De menar även att en textanalys kan hjälpa till att belysa ett visst samhällsvetenskapligt problem (Bergström & Boréus 2005:33). I enlighet med individperspektivet har jag valt en induktiv ansats för att nå veteranernas berättelser om hemkomsten. Det induktiva tillvägagångssättet kommer att hjälpa mig att formulera ett generellt påstående, eller vad som kan uppfattas som en sannolik slutsats, efter att ha studerat mina empiriska observationer. Slutsatsen jag kommer att nå är inte nödvändigtvis objektivt sann, utan endast *en* förklaring av *eventuellt* många (Torell & Svensson 2007:49). Samtidigt kommer jag att utgå från en övergripande genusram där studerandet av mitt empiriska material har varit styrande för mitt val av teorier och begrepp i flera omgångar. Detta kan även beskrivas som en abduktiv ansats – en pendling mellan teori och empiri (Patel & Davidson 2011:23–24). Tyngdpunkten kommer dock att ligga på den induktiva ansatsen som alltså innebär att jag har utgått från mitt material för att sedan applicera teorier på resultatet i syfte att expandera analysen.

2.2 Material och tidigare forskning

Mitt material består av lagtexter och policydokument från *Sveriges Regering* och den svenska *Försvarmakten*. Jag kommer även att använda mig av

Veteranutredningen och ljudklipp från *Sveriges Radio P1*. De sekundära källorna består av vetenskaplig forskning och organisationers egna informationsblad. Det finns en del svensk vetenskaplig litteratur där författare har utfört intervjuer med utlandsveteraner där tjänstgöringen och hemkomsten står i fokus (Ahlmark & Larsson 2013, Byström & Larsson 2012, Hammarström & Månsson 2012). Jag använder mig även av en rad populärvetenskapliga böcker som innehåller intervjuer med svenska utlandsveteraner (Hildebrandt 2011, Carlén & Falk 2013). Den begränsade tidsperioden som jag har haft till mitt förfogande av författandet av min uppsats har inneburit att jag valt bort att göra egna intervjuer för att istället mer grundligt fokusera på berättelserna i de ovannämnda källorna. Jag anser att ett sådant material är likvärdigt med intervjuer då det ger mig tillgång till veteranernas egna röster. Materialet som är kopplat till min teori består av böcker om genus och maskulinitet. Jag kommer inte att vila på en eller två personers teorier om detta, utan försöka påvisa att det finns olika tankar om ämnet.

2.2.1 Försvarets lagstadgade ansvar

I detta kapitel kommer jag kort beskriva det uppföljningsansvar Försvarsmakten har enligt de lagar och förordningar som finns.

Den svenska Försvarsmaktens uppföljningsansvar är lagstadgat under *Lag (2010:449) om Försvarsmaktens personal vid internationella militära insatser*. Detta uppföljningsansvar innebär stöd till soldater som skadats fysiskt och psykiskt i tjänsten inom utlandsstyrkan. I 6§ är det skrivet att utredningen skal innefatta personlig kontakt, om det inte anses vara uppenbart att personlig kontakt ej behövs. I samma paragraf står det även att uppföljningsansvaret kvarstår i fem år efter att tjänstgöringen i insatsområdet fullföljts. Enligt 7§ är Försvarsmakten är skyldig att bistå individen i fråga med information och vägledning och detta gäller även efter att de första fem åren har passerat (Notisum 2015). Vidare är uppföljningsansvaret även stadgat i *Förordning (2010:651) om Försvarsmaktens personal vid internationella militära insatser*:

13 § I Försvarsmaktens särskilda uppföljningsansvar enligt 6 och 7 §§ lagen (2010:449) om Försvarsmaktens personal vid internationella militära insatser ingår att utse en kontaktperson inom myndigheten till den som drabbats av fysiska eller psykiska besvär under sin tjänstgöring i en inter- nationell militär insats. Kontaktpersonen ska informera och vägleda den drabbade.

Försvarsmakten ska vidare inom ramen för detta ansvar erbjuda särskild vägledning till dem som blivit svårt skadade vid tjänstgöring i ett insatsområde och till följd av sina besvär har ett omfattande hjälpbehov. (Riksdagen 2015)

Uppföljningsansvaret nämns även i ett av försvarets policydokument. Först och främst menar de att uppföljningen kan variera beroende på vilken typ av insats soldaten gjort. Generellt sett ska soldaterna efter hemkomst genomgå obligatoriska samtal enskilt eller i grupp och delta i en föreläsning om mental hälsa som fokuserar på omställningen från insatsarbetet till vardagslivet i det civila. Utöver detta ska de även genomföra en kortare hälsoundersökning. Efter en

viss tid genomförs uppföljning nummer två i och med en obligatorisk återsamling där soldaterna får samtala om tiden efter hemkomsten (Försvarsmakten 2015).

Om det vid senare tillfällen framkommer att en veteran är i behov av vård menar Försvarsmakten att veteranen ska söka vård hos sin ordinarie vårdgivare hos Försvårshälsan, eller hos den civila vården, Landstinget. Det är även möjligt för veteranen att söka ett ekonomiskt stöd från försvaret om Landstinget inte har möjlighet att erbjuda den typ av behandling individen i fråga är i behov av. Dessa ansökningar prövas från fall till fall (Försvårsmakten b 2015).

2.3 Avgränsningar

Det finns ca 100 000 utlandsveteraner i Sverige (Sveriges Radio P1 2015, Carlén och Falk 2012:7). Jag har valt att fokusera på de veteraner som är i behov av någon form av hjälp efter hemkomst, fysisk eller psykisk. För att tydliggöra min tankeprocess har jag tagit hjälp av en abstraktionstrappa i åtta steg:

1. Statlig säkerhet
2. Försvår och militär sett från ett internationellt perspektiv
3. Försvår och militär sett från ett nationellt perspektiv
4. Sveriges Försvårsmakt
5. Svenska militärer
6. Svenska veteraner
7. Svenska veteraner i behov av fysisk eller psykisk hjälp
8. Manliga och kvinnliga könsroller inom det svenska försvaret

3 Teoretiskt ramverk

Det är väsentligt att studera maskulinitet och könsroller inom försvaret och bland veteraner för att bland annat skapa en förståelse för bakomliggande orsaker till varför skadade veteraner inte söker sig till den hjälp de är i behov av. Därför har jag för avsikt att använda mig av teorier om genus och maskulinitet för att undersöka mitt empiriska material. Jag har även för avsikt att använda mig av begreppet lydnad. Kapitlet är indelat i två sektioner som är förknippade med varandra; *skillnaden mellan av manliga och kvinnliga könsroller* samt; *maskulinitet och konstruerandet av soldaten som beskyddare*.

3.1 Skillnaden mellan manliga och kvinnliga könsroller

Connell refererar i sin bok *Maskuliniteter* (1995) till en fotnot skriven av Sigmund Freud där han konstaterar att termerna ”maskulin” och ”feminin” är bland de mest förvirrande begreppen inom vetenskapen. Samtidigt menar Connell att det i många praktiska situationer inte råder någon förvirring i användandet av dessa språkbegrepp eftersom vi bygger mycket av vårt eget tal och våra egna handlingar på dessa socialt konstruerade kontraster. Hon anser även att en djupare undersökning av dessa dikotomier påvisar svårigheten att definiera dem (Connell 1995:15). Genusrelationer reproduceras i samspelet mellan människor på samhällets alla nivåer där ”*människor konstruerar sig själva som maskulina eller feminina*”, och därmed är skapandet av kön är en social konstruktion (Connell 2009:19).

Connell (2013) anser att den vanligaste uppfattningen gällande genus och kön är att kvinnor och män som grupper innehar olika egenskaper; olika temperament, synsätt, åsikter, förmågor, men även hela personligheterna. Hon menar att det ofta antas att det finns en föreställning om att det finns en uppsättning av egenskaper som generellt kännetecknar män, och därmed definierar manlighet. Likaså att det finns en uppsättning egenskaper för kvinnor, som i sin tur definierar kvinnlighet (Connell 2013:271, Connell, 2009:86). Män antas vara logiska, analytiska, modiga, starka, aggressiva, envisa, tystlåtna och promiskuösa, medan kvinnor antas vara vårdande, känslösa, pratsamma, lättpåverkade, intuitiva och sexuellt lojala (Connell 2009:86). Det finns en stor mängd forskning om ”könskillnader” som sträcker sig från 1890-talet till nutid. Denna forskning har inte endast inkluderat påstådda mentala skillnader mellan män och kvinnor utan även känslor, attityder, personliga karaktärsdrag, intressen med mera. Connell finner det märkligt att intresset för forskning i könskillnader fortsatt är intensivt

med tanke på att resultaten inte har förändrats. ”*Könsskillnaderna, inom i stort sett alla mätbara områden, är antingen väldigt små eller existerar inte alls.*” (Connell 1995:38, Connell 2009:87). Det bör dock tilläggas att det inom forskning oftast skiljs på det biologiska könet (eng. sex) och det sociala könet/genus (eng. gender). Roth anser att ”*genus beskriver en struktur, ett socialt mönster med tydliga förväntningar som utgår från biologiskt kön.*” (Roth 2011:13–14). Både Connell och Roth skriver om författaren Simone de Beauvoir som förklarade detta på ett tydligt sätt; ”*man föds inte till kvinna – man blir det*”. (de Beauvoir 1995:162, Roth 2011:14, Connell 2009:18). Connell menar att – även om mäns och kvinnors förhållanden inte är helt likartade så gäller även samma princip för män; ”*man föds inte maskulin, man måste bli man.*” (Connell 2009:18).

Wiesner-Hanks (2011) diskuterar kategorierna ”man” och ”kvinna” och definierar dem som grundläggande binärer i de flesta av världens kulturer. Med binär och dikotomi menar hon något som är tvåfaldigt och icke kan överlappas, exempelvis ”man”/”kvinna”. Dessa begrepp innebär att en antingen tillhör den enda kategorin eller det andra, aldrig båda samtidigt. Vidare menar hon även att vissa lingvistiska och sociologiska teoretiker i själva verket hävdar att skapandet av motsatta köns kategorier är en vanlig tendens för att dela in saker i binära oppositioner och att detta ses som något normalt eftersom det finns i så många kulturer. Vi är vana vid att dela in människor i olika kategorier, därför blir det även svårt att bryta mot dessa tendenser. I vissa fall är dessa begrepp (man och kvinna) kompletterande och betraktas som lika viktiga, i andra fall värderas det ”manliga” könet högre än det ”kvinnliga” (Wiesner-Hanks 2011:91–92). Även Connell skriver om genus och skillnaden mellan kvinnor och män och att denna tanke bygger på dikotomi och divergens. Hon talar bland annat om den populära frasen; ”*män är från Mars, kvinnor är från Venus*”(Connell 2009:23). Men Connell är snabb med att kritisera denna könsbinära tanke. Hon menar att det är våra uppfattningar om genus som skapar denna uppdelning, inte verkligheten i sig (Connell 2009:24).

Avslutningsvis diskuterar Maud Eduards (2007) genus och könsroller i relation till den svenska nationen. Likaså hon menar att;

Olika kroppar tilldelas olika betydelser i det nationella projektet, vilket i sin tur präglar den demokratiska dramaturgin. En del kroppsliga positioner är svårare att (för)handla utifrån än andra. (Eduards 2007:34)

Den nationella identiteten bygger på vissa könskonstruktioner, att det skapas en skillnad mellan mäns och kvinnors nationella värde (Eduards 2007:34). Hon menar att när svenska män arbetade för en öppen och lika rösträtt vävdes manlighet ihop med demokratin, värnplikten och säkerhetspolitiken. Men när den kvinnliga rösträtten diskuterades med hänvisning till att de även skulle utföra sina skyldigheter gentemot samhället handlade det inte om militära uppgifter utan om ”*åtaganden som ansågs ligga nära det kvinnliga: barn, omsorg och sjukvård*” (Eduards 2007:42–43). Kvinnor i sällskap med vapen ansågs inte passande. Vidare skriver Eduards;

En riktig man skulle hantera vapen, medan kvinnor främst skulle bidra till att trygga nationen genom att föda barn, vara goda mödrar samt fungera som familjelivets och hemmets nav. (Eduards 2007:43)

Hon menar att detta tankesätt fortfarande förekommer och att vissa anser att kvinnor istället utför sin plikt genom att föda barn, alltså att det nationella intresset bokstaveligt talat går *genom* kvinnors kroppar (Eduards 2007:43).

3.2 Maskulinitet och konstruerandet av soldaten som beskyddare

En roll som Eduards och andra feministiska forskare menar är allmänt tilldelad männen är hans roll som försvarare av landets gränser, kvinnor och barn, friheten, framgången och äran (Eduards 2007:21). Hon anser att;

Bilderna är välbekanta: gentlemannen som inte låter kvinnan gå ut ensam, den förnuftige mannen som agerar förmyndare för hustrun, pappan som övervakar sin dotter, den rättrådige statsmannen som upprätthåller ordningen i samhället och den heroiske mannen som är beredd att dö som soldat för 'kvinnor och barn'. Alla är villiga att försvara kvinnor: från andra män(s sexualiserade våld), från ett liv utanför hemmet, från politiken, från kriget. Det är ett försvar på alla nivåer: i det privata, i (välfärds)staten som paternalism och för nationen i namn av patriotism (Eduards 2007:21)

Wiesner-Hanks argumenterar i liknande banor. Hon talar om att renhet och orenhet är nära besläktade med dikotomierna - heder och vanära eller ära och skam. Heder är starkt förknippad med kön där den manliga hedern i allmänhet förknippas med någon typ av aktivitet, medan den kvinnliga hedern förknippas med passivitet. Män tilldelas ära genom att skydda sina familjer, visa sin fysiska förmåga, utöva myndighet och mod. Medan kvinnor underhåller sin ära genom att bevara sin sexuella renhet. Hon menar att kvinnor följaktligen kan delas in i två kategorier grundat på sin sexuella heder, antingen märkt som "jungfrun" eller "horan", medan mäns heder är mer varierande (Wiesner-Hanks 2011:94).

Det manliga privilegiet är dock inte ett privilegium för alla män eller för enbart män. Peterson (2010) menar att det snarare är så att kön – med sin hyllade manlighet och smutskastade kvinnlighet – genomsyrar språk och kultur och nedvärderar kvinnliga symboler. Ju mer en individ eller en social kategori feminiseras, desto mer sannolikt är det att den nedvärderas, alternativt att den måste förklaras. Hon menar att olika hierarkier är länkade och ideologiskt "neutraliserade" genom feminiseringen av de som är underordnade (Peterson 2010:18–19). Detta innebär exempelvis att en man som anses vara feminin därmed är någon som nedvärderas. Peterson anser även att det mobiliseras olika typer av maskuliniteter inom militärstyrkor. Fysiskt starka och hypermaskulina män värderas högt, samtidigt som de är underordnade högre uppsatta befäl med en ledarskapskompetens och högre status. Även veteraner förväntas behålla sin maskulinitet intakt efter avslutad tjänstgöring. Men teknologiutvecklingen uppmanar exempelvis till en ny typ av maskulinitet. Skrivbordsjobb var tidigare

feminiserade då de tog soldaten bort från stridsfronten, men idag är högteknologiskt specialistarbete allt mer prestigefullt (Peterson 2010:23).

Militärstyrkor är institutioner som till stor del har styrts av män och har producerat och skapat normer och bruk i samband med heterosexuell manlighet, konsekvent över både kulturer och tid (Kronsell 2012:44–45). Kronsell argumenterar för att den manliga dominansen inom militära institutioner får länken mellan soldater och maskulinitet att verka normal. Hon menar även att maskuliniteten som förknippas med militära organisationer och krig, där konkurrens och dominans förekommer och man inte förväntas visa sina känslor, kan anses vara hegemonisk. Hon argumenterar för att detta är fallet för militära institutioner där vissa normer för manlighet har blivit förankrade och etablerade. Kronsell hävdar att en viss hegemonisk maskulinitet har blivit normen hos militären på grund av det sätt som det institutionaliseras och normaliseras (Kronsell 2012:44–45, Via 2010:43). Hon anser att;

While the hegemonic masculinity associated with militaries cannot be considered normal in a general sense, it certainly is normative for security, defense and military practices. Hegemonic masculinity becomes some kind of model of 'admired masculine conduct', which may be far from the lives of men but expresses 'ideals, fantasies and desires'. Evidence of this in the Swedish context, a nation that has not conducted war for over 200 years, is the extensive sales and market for war literature and the interest in war culture and heraldics. (Kronsell 2012:44–45).

Via argumenterar för att den dominerande hegemoniska maskuliniteten bygger sitt motstånd och sin konkurrens med hjälp av underordnade maskuliniteter och femininiteter (Via 2010:43). Connell anser bland annat att vita mäns maskulinitet inte endast konstrueras i relation till vita kvinnor, utan även i relation till svarta män. Det finns alltså olika nivåer av maskulinitet där den hegemoniska befinner sig högst upp i hierarkin (Connell 1995:99). Via menar att hegemoniska maskuliniteter förstärker de ojämlika relationerna mellan män och kvinnor i syfte att främja legitimeringen av en maskulin auktoritet. Värden som är associerade med maskulinitet är endast värderade så högt som de är överlägsna de värden som associerad med femininitet. Hon anser att när någon gör anspråk på maskulinitet så görs detta i opposition till femininitet, som samhället i sin tur har konstruerat för att vara den mindre värda av de två binärerna. Den dominerande hegemoniska maskuliniteten inom det internationella säkerhetsområdet, anser Via, är relaterad till överrepresentationen av manliga ledarskapspositioner inom försvaret och politiken. Hon menar att maskuliniteter är uppskattade och välkomna inom det politiska och militära ledarskapet, även om det ledarskapet utförs av en kvinna (Via 2010:43–44, Connell 2009:86–87). Eftersom den hegemoniska maskuliniteten stödjer sig på en dominant och en underordnad position är även lydnad kopplat till detta. Connell argumenterar för att *"hegemonisk maskulinitet innehåller en 'allmänt accepterad' strategi"* (Connell 1996:101). Hegemoni är en föränderlig relation och kan konstant utmanas då nya grupper kan konstruera nya hegemonier. Till viss del lyder den underordnade maskuliniteten alltså den överordnade hegemoniska maskuliniteten. Exempelvis

relationen mellan menig och general inom det svenska försvaret (Connell 1996:101–103).

Eduards och Kronsell (2013) anser att det alltid har varit män som har dragit ut i krig, att detta har varit en nationell plikt som har besparats kvinnor. Det är män som åsamkar det omfattade våldet och de extrema kostnaderna i krig, anser Jonathan Hearn. Han menar att den kollektiva makten som män har består, och kanske till och med förstärks av det dödliga våldet. Kvinnliga militärer har därmed inte varit åtråvärda inom försvaret. Men den schablonmässiga bilden av kvinnor som inkompetenta soldater, med dålig styrka och uthållighet, som endast stör gruppen med sina kroppar och sexualitet, alternativt för dyrbara och sköra för riskabla och obehagliga försvarsuppgifter, menar Eduards och Kronsell har fått en motbild. Kvinnliga soldater används nu för att få tillgång till andra kvinnor, de blir ett föredöme för kvinnor i patriarkala samhällen. De anses inte längre vara en börda, utan är snarare önskvärda för militära syften. ”*The white woman’s burden*’, som retorikforskaren Berit von der Leppe kallar fenomenet.” (Eduards & Kronsell 2013:91–92, Eduards 2007:45).

Avslutningsvis anses Sverige vara ett av de mest progressiva länderna i världen, ett land i framkant. ”*Ingen debatt i världen tycks [...] ha kretsat så mycket kring kön, genus, manligt, kvinnlig och jämställdhet som den svenska*” (Eduards 2007:24). Därför är det även av betydelse för oss i Sverige att belysa diskussionen om maskulinitet och skapandet av soldaten som beskyddare eftersom den traditionella synen av vem som har möjlighet att vara en soldat är viktig att ifrågasätta i och med att allt fler kvinnor blir veteraner. Men området är framför allt viktigt att diskutera i hopp om att avstigmatisera de veteraner som söker hjälp efter hemkomst.

4 Analys

I detta kapitel analyseras det empiriska materialet kopplat till de teoretiska ramverk som ligger till grund för studien. Analysen är uppdelad i två delar. Den första behandlar det ansvar Sveriges Försvarsmakt har gentemot dess veteraner efter hemkomst och hur välanpassat förfaringssättet är. Den andra delen handlar om veteraner som har varit i behov av stöd och hjälp efter hemkomst men inte fått den hjälpen de behövt. Denna del undersöker i vilken utsträckning soldaternas könsroller och maskuliniteter påverkar deras vilja att söka hjälp samt deras syn på bemötandet från samhället i stort. Vidare undersöks även i vilken utsträckning könsroller och attribut påverkar statens förmåga att hjälpa soldater i behov av stöd. Veteranernas uppfattningar av det ansvar försvaret tar gentemot dem är även något som tas upp i denna del.

Jag har för avsikt att varva presentationer av det empiriska materialet med min tolkning av materialet och till sist analysera utifrån egna tankar och med hjälp av det teoretiska ramverket. Här har jag även valt att aktualisera studiens frågor:

- I vilken utsträckning har det svenska försvaret ett ansvar gentemot dess veteraner efter hemkomst? Hur välanpassat är försvarets veteranpolicy och förfaringssätt?
- Hur påverkar könsroller och maskulinitet soldaters vilja att söka hjälp från Försvarsmakten?

4.1 Försvarets ansvar

Den svenska Försvarsmakten har ett lagstadgat uppföljningssvar (se även kapitel 2.2.1 *Försvarets lagstadgade ansvar*), men hur välanpassat är denna policy och försvarets förfaringssätt?

År 2010 beslutade Sveriges Riksdag om en veteranpolitik. Detta betyder att det ska finnas ett förstärkt socialrättsligt skydd i samband med soldaternas tjänstgöring utomlands, men även ett stöd för anhöriga. Denna politik innebär även att staten är skyldig att visa tacksamhet och erkänsla för veteranernas insatser. Regeringen beslutade att tillsätta en utredning för att följa upp och utvärdera genomförandet av den svenska veteranpolitiken. Utredningen har gjort bedömningar i huruvida denna politik bör utvecklas. Premissen har varit att alla veteraner ska ha tillgång till ett lämpligt och funktionellt stöd före, under och efter internationell tjänstgöring (Regeringen 2015). Delar av utredningen kommer att presenteras och analyseras i detta kapitel.

Även om lagar och förordningar kan tyckas verka okonstlade och tydliga finns det ofta utrymme för tolkning. Jag har exempelvis funnit vissa oklarheter gällande det yttersta ansvaret för veteranerna, *vad* detta ansvar innebär och *hur länge* detta ansvar sträcker sig i tid. 6-7§ i *Lag (2010:449) Om Försvarsmaktens personal vid internationella militära insatser* lyder som följer;

6 § Försvarsmakten ska utreda om personal som tjänstgjort i en internationell militär insats har fått fysiska eller psykiska besvär till följd av tjänstgöringen i insatsområdet.

Utredningen enligt första stycket ska ha den form och den omfattning som motiveras av förhållandena under tjänstgöringen i insatsområdet. Utredningen ska innefatta personlig kontakt, om detta inte kan anses uppenbart obehövt eller inte kan genomföras.

Försvarsmaktens ansvar enligt första och andra styckena kvarstår under fem år efter det att tjänstgöringen i insatsområdet avslutats.

7 § Försvarsmakten ska vid utredning enligt 6§ bistå den enskilde med information och vägledning. Detta gäller även efter den tid som anges i 6§ tredje stycket. (Notisum 2015)

Enligt 6§ tredje stycket sträcker sig försvarets ansvar alltså till fem år efter att insatsen avslutats. Men å andra sidan, enligt 7§, innehar försvaret ett livslångt ansvar i form av vägledning. Eftersom lagen till viss del är tvetydig ger detta utrymme för Försvarsmakten att tolka olika fall. Veteranutredningen menar dock att försvaret har ett livslångt ansvar i form av stöd och hjälp;

Genom den nya lagstiftningen har stödet till personalen under och efter internationella militära insatser stärkts, bl.a. genom att Försvarsmakten har ett särskilt uppföljningsansvar för personal som tjänstgjort i sådana insatser. Det innebär bl.a. att myndigheten utan begränsning i tiden ska bistå den enskilde med stödåtgärder. (Veteranutredningen 2014)

Försvarsmakten har ett femårigt ansvar för veteranernas välbefinnande och ett mer långsiktigt ansvar tar vid efter dessa fem år;

Ansvaret gäller i fem år från det att du kommit hem från din insats. Efter de fem åren kan Försvarsmakten fortsätta att erbjuda dig råd, stöd och vägledning vid behov. (Försvarsmakten 2015).

Fem år efter att din insats tagit slut upphör Försvarsmaktens särskilda uppföljningsansvar. Som utlandsveteran har du dock möjlighet till fortsatt råd, stöd och vägledning av Försvarsmakten och de externa samarbetspartners som är kopplade till Försvarsmakten. (Försvarsmakten 2015)

Det livslånga ansvaret för veteranerna delas av Försvarsmakten och externa samarbetspartners, såsom Landstinget. Förutom att det finns tolkningsmöjligheter för hur länge ansvaret sträcker sig, tycks det även finnas meningsskiljaktigheter gällande ansvaret för de svenska veteranerna och förfaringssätten. Försvaret menar själva att om det visar sig att en veteran är i behov av vård ska hen själv söka vård hos sin ordinarie vårdgivare, Försvarshälsan, eller hos den civila vården, Landstinget. Det är även möjligt för veteranen att söka ett ekonomiskt stöd från försvaret om Landstinget inte har möjlighet att erbjuda den typ av behandling individen i fråga är i behov av. Försvaret menar att dessa ansökningar prövas från fall till fall, men möjligheten till ekonomiskt stöd är lagstadgat under

den tidigare nämnda *Lag (2010:449) 8-12§ om Stödåtgärder och 13-15 om Arbetskada§* (Försvarsmakten b 2015, Notisum 2015).

Försvaret har tydliga riktlinjer för hur de menar att uppföljningsarbetet ska gå till. Först och främst anser de att uppföljningen kan variera beroende på vilken typ av insats soldaten gjort. Generellt sett ska soldaterna efter hemkomst genomgå obligatoriska samtal enskilt eller i grupp och delta i en föreläsning om mental hälsa som fokuserar på omställningen från insatsarbetet till vardagsmiljön på hemmaplan. Utöver detta ska de även genomföra en kortare hälsoundersökning. Efter en viss tid genomförs uppföljning nummer två i och med en obligatorisk återsamling där soldaterna får samtala om sina upplevelser tiden efter hemkomsten. Vid detta tillfälle deltar veteranerna även i en föreläsning som påminner om föreläsningen som skedde under det första uppföljningstillfället. Uppföljning nummer tre sker i form av ett informationsbrev där veteranen blir påmind om försvarets ansvar och vad som står till buds om man är i behov av hjälp eller stöd (Försvarsmakten 2015). Dock verkar det vara svårt att förklara hur detta arbete går till i praktiken. Som exempel på denna problematik beskriver Anders Stach, chef för Försvarets Veteranavdelning, i en intervju med journalisten och författaren Johanne Hildebrandt hur arbetet ska gå till efter hemkomst;

”När det gäller de här periodiska uppföljningarna som jag benämnde i uppföljning 1 och 2, direkt när man kommer hem vid hemkomst och 3-6 månader efter där kallas man in, så att säga. Dom som inte närvarar, och har skäl för det, de tar man kontakt med och följer upp. Sen är det några få som har behov av extraordinärt stöd, råd och vägledning och några har dessutom behov av rehabilitering och vid de här uppföljningarna då, då känner man av och fångar upp de som då eventuellt kan ha behov av någon speciell vidareuppföljning och stöd eller liknande.”, *”Hurdå känner av?”*, *”Ja i samtal där det då finns, bland annat, psykologer, samtalsledare och också den ordinarie ledningen vid förbandet är med så känner man av pratar i kollektivet och med den enskilde så att man kan ge uttryck för om det är någonting man känner inte är... eh, det så kallade... eh, eller någon form av... något som ligger inom det som är normalt, att det är extraordinärt, att man mår inte bra eller liknande. Och då tar man en notering på det och sen så försöker man ge anpassat stöd kring och till detta. Och sen har jag svårt att just kunna säga exakt innebörden av vad det är kopplat till individen.”* (16:57)(Sveriges Radio P1 2014)

I detta citat går det att urskilja någon sorts oklarhet gällande förfaringssättet. Vidare bekänner Stach en viss bristfällighet i arbetet kring uppföljningen av veteranerna. Han menar att han är stolt över arbetet men *”därmed inte sagt att jag är nöjd”* (28:50) (Sveriges Radio P1 2014). Däremot finns det andra som menar att det finns stora brister i verksamheten. Ulf Henricsson, befälhavare och välkänd för sina insatser som chef över BA01 som bidrog till de fredsbevarande styrkorna i Bosnien på 90-talet, uttrycker sig som följer;

Och Försvarsmakten, vad har de för ansvar? – Ja de har ett ansvar att driva den här frågan och se till att killarna blir omhändertagna och om nu Landstinget inte ger det här vården så får man ju göra något annat, det finns ju privatläkare. Alltså det finns en privat sjukvård, då får man väl tjacka det från någon som fattar detta. (12:54) (Sveriges Radio P1 2014)

När du kommer hem till psykvården, till Landstinget, de fattar inte det här och då kan du inte få hjälp. (11:40) (Sveriges Radio P1 2014)

Avslutningsvis menar även veteranutredningen att det finns en del brister i försvarets veteranverksamhet. Utredningen är gedigen och detaljerad. Den består av två volymer och har tagit del av omfattande litteratur på området. På grund av denna uppsats omfång har jag därför valt att begränsa mig till utredningens resultat. En del av utredningens slutliga bedömning var;

Veteransoldatpolitiken har till övervägande delen genomförts i enlighet med riksdagens och regeringens styrdokument och beslut. (Veteranutredningen 2014)

Däremot var några av utredningens förslag på förbättring var;

- *Försvarsmaken ska vidta åtgärder och säkerställa att myndighetens organisation möter kraven på stöd och uppföljningsansvar.*
- *Försvarsmaken ska öka ansträngningarna att uppnå en effektiv samverkan med berörda aktörer i syfte att säkerställa att skadad personal erhåller erforderlig vård och stöd.*
- *Försvarsmaken ska öka ansträngningarna att sprida information om meritvärdet av tjänstgöring i internationella insatser. (Veteranutredningen 2014)*

Veteranutredningen har alltså funnit vissa brister i försvarets förfaringsätt, bland annat i samarbetet mellan försvaret och dess samarbetspartners. Men de menar även att försvaret måste lägga större energi på att skapa en positiv bild av veteranerna i samhället, den årliga Veterandagen (se även nästa kapitel) kan spela en roll i detta. Att dessa brister finns och uppfattas av veteranerna går även att se i de citat som nämns i nästkommande kapitel. Vidare menar veteranutredningen att förslag på förbättringar var;

Utredningen bedömer att även om flertalet av anställningsmyndigheterna redan i dag ger visst stöd till personalen innebär de skyldigheter som följer av den föreslagna lagen att anställningsmyndigheten måste se över och ha en organisation som kan möta de skyldigheter som lagen anger. Anställningsmyndigheternas befintliga personalverksamheter behöver därför anpassas eller förstärkas i viss omfattning. (Veteranutredningen 2014)

I och med detta föreslog utredningen införandet av ett förstärkt stöd till personalen före, under och efter tjänstgöringen, införandet av ett förstärkt uppföljningsansvar och att tjänstgöringen bör ges ett ökat erkännande och meritvärde (Veteranutredningen 2014). Utredningen har även studerat Försvarsmaktens enkätundersökning från 2012 och SOM-institutets undersökning från 2012 som påvisade påtagliga brister när det gäller kunskapen i samhället gällande veteranpolitiken och Sveriges deltagande i internationella insatser. De menar att en bredare kunskap om dessa insatser skulle vidga förståelsen i samhället för de situationer som den utsända personalen blir utsatta för under insatsen och de problem de stöter på efter hemkomst. Avslutningsvis menar de även att;

Utredningen kan dessutom konstatera att brister i kunskapen på angivna områden, och särskilt i frågor som rör veteranpolitiken och därmed sammanhängande problemområden, i negativ mening påverkar förutsättningarna till effektiv samverkan mellan berörda aktörer och därigenom även möjligheterna för en skadad veteran att få

erforderligt stöd och rehabilitering, såväl för fysiska som psykiska besvär och skador. (Veteranutredningen 2014)

Avslutningsvis har det ovan påvisats att den svenska Försvarsmakten har ett lagstadgat ansvar gentemot de hemkomna veteranerna, men att det dock förekommer brister i förfarings sättet. En anledning till detta kan vara att veteranpolitiken endast är fem år gammal, men även på grund av tolkningsutrymmet i lagen och förordningen då det verkar finnas meningsskiljaktigheter för *vad* uppföljningsansvaret innebär och *hur länge* detta ansvar sträcker sig i tid. Även den tillsatta veteranutredningen menar att det finns brister och utrymme för förbättring. Bland annat menade de att det finns märkbara brister gällande kunskapen i samhället i relation till veteranpolitiken och Sveriges deltagande i internationella insatser. Att bredare kunskap skulle bredda förståelsen bland samhällets invånare för det som veteranerna stött på under deras internationella tjänstgöring och de eventuella problem de möter efter hemkomst.

4.2 Veteranernas egna berättelser

I detta kapitel analyseras veteranernas egna berättelser i relation till den hjälp och det stöd de fått från försvaret och andra samarbetspartners, hur soldaternas könsroller och maskuliniteter kan påverka deras vilja att söka hjälp samt deras syn på bemötandet från samhället i stort.

Världsveteranorganisationen ”World Veterans Federation”, WVF, uppger att antalet soldater som deltagit i internationella insatser och som har någon form av kvardröjande effekter uppgår till 10-15 %. I en annan studie från mer riskfyllda uppdragsområden såsom södra och östra Afghanistan, är motsvarande siffra 20-40 %. Fredsbaskarna i Sverige uppger att minst 5 % av utlandsveteranerna har någon form av kvardröjande effekt från tjänstgöringen (Holger 2009:199–200). Oavsett vilken av siffrorna som kan ligga närmast sanningen visar forskningsstudier att antalet veteraner som söker hjälp ökar, men att det fortfarande finns ett stort antal sjuka som inte söker hjälp. Några av anledningarna till varför de inte gör detta är för att de är rädda för att ses som svaga, i mäns fall omanliga och/eller bli behandlade annorlunda på ett negativt sätt. Andra orsaker kan vara att de inte förstår vad som är fel på dem eller att de känner att sökandet efter hjälp skulle kränka deras integritet som soldat (Friedman, m.fl. 2009:4, Holger 2009:200). I detta kapitel kommer jag att identifiera några av anledningarna till varför svenska soldater inte söker hjälp eller får den hjälp de behöver, samt analysera orsaker till detta.

Veteranerna Håkan och Pelle beskriver i en intervju med tidigare nämnda författaren och journalisten Hildebrandt varför man som veteran inte söker hjälp;

Ja det finns ju två skäl till varför man inte går fram med sina problem och det ena är då att man har en skam som soldat eller officier och det andra är då att man är rädd att inte bli anspråkstagen för nya uppdrag för detta blir väl liksom en livsstil för många och de vill man inte riskera, alltså så är man tyst. (19:17)(Sveriges Radio P1 2015)

Det här är ju inte en sak som man ska erkänna för sig själv. Hur många är det inte som går omkring och aldrig skulle vilja erkänna, då är du ju en vek människa, du är ju vek, du sätter ju dig själv, du, alltså du sätter ju ett usest betyg på dig själv, äh du var ju inte karl nog att ordna det här. Det är ju jävligt känsligt. (19:50)(Sveriges Radio P1 2015)

I dessa citat går det att bland annat att urskilja att dessa veteraner identifierar sig som soldater. Om det finns en risk att de inte blir anspråkstagna för nya uppdrag och de i och med detta även förlorar en del av sin identitet och blir tvungna att göra drastiska ändringar i sin livsstil, är ett beslut om att söka hjälp inte något som tas med enkelhet. Ett återkommande tema är soldaternas ovisshet kring deras förväntade uppförande efter hemkomsten. I en undersökning utförd av Ahlmark och Larsson (2013) är grupptricket och jargongen soldaterna emellan något som noteras. En av respondenterna menar att det ibland kan hända ”att det blir det här machotänket som går lite över styr”. (Ahlmark & Larsson 2013:30)

Mannens roll som försvarare, ett attribut som förknippas med manlighet och maskulinitet, blir även något som sätts på spel om veteranen söker hjälp. Precis som tidigare nämnt finns det bland annat en rädsla för stigmatisering som skulle kunna påverka framtida arbete inom Försvarsmakten;

Då skulle bli en stämpel att han behövt psykologisk hjälp eller stöd eller han hade vart på rehab som i det här fallet hade behövts och att det blivit en stämpel och jag tror att det fortfarande är väldigt utbrett att man tror att får man den hjälpen då är det kört sedan och då finns ingen karriär på nåt vis. (Ahlmark & Larsson 2013:28)

En annan aspekt i veteranproblematiken är soldaternas ovilja att erkänna problem för sina familjer och därför försöker de undvika att människor i deras närhet, direkt eller indirekt, blir påverkade av deras upplevelser genom att exempelvis inte berätta om vad man har varit med om under sin utlandstjänst. Att inte vilja sprida oro bland nära och kära, antingen på grund av att man känner att man skäms eller på grund av andra orsaker, berörs i följande citat;

Och med henne [flickvännen], du berättade aldrig vad som pågick inuti dig? – Nej, jag ville inte oroa henne och sen så visste jag väl inte vad som pågick själv heller så va. (29:00)(Sveriges Radio P1 b 2015).

Den hegemoniska maskulinitetstanken, om att män inte förväntas prata om eller visa känslor är något som jag anser bland annat kan påvisas i detta citat. En annan anledning till varför veteranerna inte pratar om sina problem med familj och vänner är att de upplever att familjen och vännerna inte kan relatera till de händelser som veteranen har upplevt;

Jag har dock under flera års tid efter missionerna haft mer eller mindre jobbigt att bearbeta det man upplevde och allt av det behövde inte heller vara "jobbiga händelser". [...] De som dessutom finns kvar är ju inte så intresserade av att höra samma historia 72 gånger om en händelse de absolut inte kan relatera till. (Byström & Larsson 2012:15)

Veteranen i citatet ovan beskriver att hen har stött på mentala problem efter hemkomsten. Men även en känsla av oförståelse bland veteranens nära och kära. Argumenten för detta blir ännu tydligare i detta citat;

När man kommer hem och ska förklara och berätta för föräldrar och kompisar så orkar de inte lyssna. Det är så enkelt att man orkar lyssna kanske 20 minuter. Har man då 8 månaders erfarenheter att berätta om på de 20 minuterna blir lite svårt. Bemötandet har varit olika. Vissa tycker jag är helt dum i huvudet som sticker i väg och riskerar livet. Men det är ju så om ingen gör, så gör ingen det. Sen finns det dem som tycker att det är helt fantastiskt, att man ställer upp, orkar och vågar. Det känns många gånger som att de som inte förstår är heller inte insatta i problemen och hur konflikten grundar sig. Medan de som har bättre koll, de har lättare att förstå varför man åker. De gånger som man blivit aggressivt bemött, "va fan är du ute och krigar, skjuter barn" och allt som de får för sig. De tror att alla är som de få jänkarna man ser på tv. Tyvärr är det de som hamnar i media och det är de som blir referensramar "att så gör ju alla soldater" [...] Det kändes som ett direkt påhopp på mitt engagemang om man ska kalla det så. Att de ifrågasatte mig och tyckte jag var dum i huvudet. Då blir man ju ledsen och vill försvara sig och förklara. (Byström & Larsson 2012:17–18)

Förutom att denna veteran, likt förra citatet, har upplevt en känsla av oförståelse, otålighet och ett sorts icke-intresse från familj och vänner går det även i detta citat att urskilja en sorts plikt-känsla, om ingen annan agerar beskyddare måste hen göra det. Precis som tidigare sagt i det teoretiska ramverket har det varit en nationell plikt för män att dra ut i krig, något att vara stolt över, en plats där hedern reproduceras. Men hen har även blivit positivt bemött, vid de tillfällena har veteranen upplevt det som att personerna har varit mer insatta i orsaken till varför försvaret har personal i ett visst land. Alltså, att om allmänheten har haft tillgång till information gällande svenska internationella militära insatser har stödet och förståelsen för veteranerna varit större. Även i detta citat går det att urskilja en oförståelse från folk i Sverige;

Det förstår de inte hemma, de förstår inte alls. Det är för länge sedan Sverige var i någon sådan situation. (Ahlmärk & Larsson 2013:28)

Bortsett från att stödet och förståelsen från icke-veteraner och allmänheten kan uppfattas som dåligt, kan även stödet från den svenska Försvarsmaktens sida upplevas som bristfälligt. I SR P1 dokumentären "Krigaren" anser veteranen Kongo (han heter egentligen något annat) att han har stött på svårigheter när det kommer till den hjälpen;

"Trots att han har sökt hjälp är det först nu, efter två år, som han får träffa en psykolog", "Alltså det var ju känt att jag hade latent PTSD liggande och att jag var i högriskzonen för att utveckla det då va, så jag låg ju på primärvården titt som tätt för liksom, nu måste jag ju få en tid snart liksom, a men du ligger på väntelista och sånt då va", "Du har ju en arbetsgivare också som säger att man har livslångt ansvar för er som har varit ute i strid", "Ja, eh... Försvaret är ju inte en vårdinrättning och de menar ju väl och vill hjälpa till och liksom men de har inga egna sjukhus och därför så faller ju det på primärvården", "Och när han får hjälp av primärvården upplever han sig ifrågasatt när han berättar detaljer om det han har varit med om under striderna", "När jag sitter och, och.. och eh... öppnar mig liksom så fick jag med en gång kommentarer om att.. Jag tror faktiskt inte att svenska trupper håller på med sånt där utomlands. Men då brusade jag

upp litegrann och bad henne att läsa på”, ”Du menar du fick den kommentaren är du berättade om dina upplevelser?”, ”Mmm”, ”Vad tänkte du då?”, ”Ja asså, det har ju ändrat sig sen dess, hon har ju faktiskt läst på litegrann nu men då kände jag ju liksom alltså... eh, jag har sökt hjälp i över två år för att jag har problem och när jag äntligen får hjälp efter att ha väntat i två år så är det någon som har mage att sitta och tro att jag hittar på saker liksom”, ”Kongo får nu höra av läkare att eftersom han inte fick någon hjälp direkt när han kom hem så har hans problem blivit kroniska, han får diagnosen PTSD, posttraumatisk stress. Han kan inte längre jobba, inte bara på grund av sina flashbacks utan också på grund av en molande värk i nacke och rygg, besvär han fick i samband med smällen [när hans pluton körde på en IED-bomb i Afghanistan]. Kongo stänger in sig, blir folkskygg och rädd för att gå ut.” (29:55) (Sveriges Radio P1 b 2015).

I detta citat går det att urskilja att Kongo upplevde det som att det tog extremt lång tid innan han fick någon form utav hjälp efter hemkomsten. Han förstår att försvaret inte är ”någon vårdinrättning” som han kallar det, men om han befann sig på en väntelista så pass länge att hans problem hann bli kroniska är det troligt så att det brister i förfaringssättet. Kongo upplevde även att han möttes av en oförståelse från primärvården. När det är så att mycket av ansvaret efter hemkomsten läggs över på försvarets samarbetspartners, såsom primärvården, måste det finnas förståelse för veteranerna även där. Att inte bli betrod av någon som är menad att ta hand om en vars uppgift är att försöka hjälpa en tillbaka till ett normalt vardagsliv stjälpur läkningsprocessen. Men med tanke på att Försvarsmakten, av vissa forskare, anses vara relaterad till den hegemoniska maskuliniteten där man inte förväntas visa känslor utan ”klara sig själv” kanske dessa uppfattningar mer eller mindre omedvetet även genomsyrar primärvården.

Även om det nästan är 50 år sedan svenska soldater kom hem från kriget i Kongo, och veteranarbetet har genomgått en dramatisk förändring sedan dess, upplevs hemkomsten på många sätt likadant nu som då. Ensamheten, som även nämnts i tidigare citat, är ett exempel;

De beskrev även ensamheten som många kände. Inte en fysisk ensamhet, utan en ensamhet som handlade om att inte ha någon att prata med, någon som förstod vad man hade varit med om. (Holger 2009:185)

Detta citat visar på en längtan efter att prata om det man har varit med om, en längtan om att dela med sig – gärna med någon som vet vad man faktiskt pratar om. Den hegemoniska maskulinitetstanken, om att män inte förväntas visa känslor är något som utmanas här.

Efter genomförda intervjuer med veteraner har journalisten Hildebrandt fått inblick i samhällets behandling av veteranerna i stort och bristen på förståelse för veteranerna från allmänhetens sida;

Det otäcka, det är att över 80 procent av soldaterna har blivit attackerade för att de är soldater, bli kallade idioter, mördare osv. Då har vi en massa människor här i Sverige som inte vet vad de [soldaterna] gör men ändå tar sig rätten att stå och skrika mördare till dem på en järnvägsstation eller gå förbi och väsa ”jävla krigshetsare” eller något sånt där och den forskningen som jag har läst om PTSD visar ju på att mottagandet härhemma lindrar effekterna av att PTSD ska bryta ut. Så det vore ju, i rent samhällsekonomiskt intresse, förutom ren jävla anständighet, att man hedrar dom här människorna som har riskerat sina liv och offrat så lång tid för att utföra Sveriges

politiska vilja, det är ju en självklarhet i så många andra länder så varför kan det inte vara en självklarhet i Sverige? (23:16)(Sveriges Radio P1 2015)

Hildebrandt påvisar en oförståelse från samhället, precis som i tidigare citat. Hon menar att oavsett vad man personligen kan tycka om soldater och militären är det viktigt att visa respekt. Även veteranerna Håkan och Pelle beskriver hur de blir behandlade i samhället;

"Alltså militär i Sverige, då har man noll respekt för det är ingen som förstår sig på vad det är vi gör eller har gjort. Det är för dålig information från Regering och nyheter. Det har hänt flera gånger att man har fått glåpord kastade efter sig när man går i uniform", "Vad har de sagt då?", "Ja allting ifrån barnamördare till... ja allt, men det är ingenting som har fastnat haha, för de vet inte vad de pratar om." (24:25)(Sveriges Radio P1 2015)

Håkan och Pelle påvisar en bristfällig medkänsla från samhällets sida som har föds ur bristande information från Regeringen och media. Trots detta så gör de ett försök i att bortse från detta för att "allmänheten inte vet bättre". Kanske att de gör detta i ett försök för att utöva myndighet och bevara sin heder.

I en undersökning utförd av Ahlmark och Larsson upplevde fem av sex respondenter att de kände sig oförstådda av sin omgivning efter hemkomsten. En av respondenterna uttryckte följande om att vistas på offentliga platser i uniform:

Men det räcker med uniformen, att åka tunnelbana med uniform det är väldigt få som gör. [...] diskussioner med fylltrattar, jag har blivit spottat på av kvinnor ehh och så vidare som bara går förbi och spottar på dig, och man nej. Och de kanske kommer från delar av världen där de råkat ut för militärer på ett annorlunda sätt.(Ahlmark & Larsson 2013:27)

Även denna veteran har upplevt negativa händelser av att vistas i det offentliga rummet iklädd uniform. Denna veteran nämner även diskussioner med "fylltrattar" att hen har blivit spottad på av kvinnor och gör ett försök i att rättfärdiga detta och eventuellt bibehålla sin heder genom att anta att dessa kvinnor för det första inte kommer från Sverige och för det andra nedvärdera andra soldater, inte nödvändigtvis svenska.

Först år 2011 beslutade Regeringen att ge ut Försvarens medalj för sårade i strid, tidigare har inte detta officiella erkännande funnits. Veterandagen är en dag som firas en dag om året sedan 2011. En dag ägnad till att hylla Sveriges veteraner och dess anhöriga. En dag då medaljer delas ut, och en dag till för att högtidligt hålla minnet av de svenskar som stupat i internationell tjänst. Men Veterandagen finns även till för att visa upp veteranerna för allmänheten i ett försök att skapa förståelse för Försvarens arbete (Sveriges Radio P1 2015, Kongoveteranerna 2015).

Avslutningsvis anser jag mig utifrån materialet ovan kunna utläsa att de schablonmässiga könsroller och den internaliserade maskulinitetshegemonin har en tydlig påverkan på soldaternas vilja att söka hjälp. Då många veteraner till stor del identifierar sig som soldater och att det finns tankar om att det finns en risk att en "sjukdomsstämpel" skulle hindra framtida arbete är sökandet efter hjälp inte

något som görs i första hand. Anledningar till varför veteranerna är så rädda för att inte bli anspråkstagna för framtida arbete kan vara på grund av att en tjänst inom försvaret anses vara en plats där den manliga hedern bibehålls och att det är en nationell plikt. Att det är mannens roll att försvara landets gränser, kvinnor och barn, friheten, framgången och äran, samt att det finns en föreställning om att veteraner som inte längre är anspråkstagna för framtida insatser skulle anses vara omanliga och att de i och med detta även skulle förlora sin heder. Den maskulina jargongen bland soldaterna inom försvaret bidrar även till detta. En annan anledning till att veteranerna drar sig för att söka hjälp är på grund av att inte vilja sprida oro bland nära och kära och på grund av den manliga soldatens könsroll och de allmänna föreställningarna om denna då det finns föreställningar om att män antas vara modiga, starka, envisa och klara sig på egen hand. Om en manlig veteran söker hjälp för sina problem bryter han mot dessa föreställningar samt maskulinitetstanken. Det finns även en uppfattning om att det finns en oförståelse och en brist på kunskap i samhället och att detta påverkar stödet för veteranerna negativt. Om stödet för veteranerna hade varit större från allmänhetens sida kanske det inte hade varit lika svårt för skadade veteraner att söka hjälp efter hemkomsten. Det finns även föreställningar om att stödet från primärvårdens sida är bristande, att samhällets okunskap och oförståelse även genomsyrar primärvården, en plats där det är meningen att veteranerna ska kunna söka hjälp och stöd. Eventuellt att det är så att den hegemoniska maskuliniteten till viss del även genomsyrar primärvården i relation till veteraner. Alltså, att det finns föreställningar även där om att om veteraner är en del av försvaret och att du som veteran då ska klara dig på egen hand och ”vara en man”.

*This book is to be neither an accusation nor a confession, and least of all an adventure, for death is not an adventure to those who stand face to face with it. It will try simply to tell of a generation of men who, even though they may have escaped its shells, were destroyed by the war – Erich Maria Remarque, prolog till *All Quiet in the Western Front*. (Elshtain 1995:194)*

5 Avslutande reflektioner

Syftet med denna studie grundade sig i en vilja att förstå och belysa varför de veteraner som är i behov av stöd och hjälp efter hemkomsten inte får, alternativt, söker sig till den hjälp som finns. Utöver detta har syftet även varit att titta på om könsroller kan påverka soldaternas vilja att söka hjälp samt deras syn på bemötandet från samhället i stort.

Resultatet var uppdelat i två delar likt forskningsstudiens två frågor. Studien har påvisat att den svenska Försvarsmakten i realiteten har ett lagstadgat ansvar men att förfaringsättet dock är i behov av utveckling. Detta kan bero på att det finns ett tolkningsutrymme i lagen och förordningen och att detta har skapat meningsskiljaktigheter för *vad* uppföljningsansvaret innebär samt *hur länge* detta ansvar sträcker sig i tid. Även den tillsatta veteranutredningen menar att det finns brister och utrymme för förbättring. De menar att Försvarsmakten måste se över sitt förfaringsätt för att säkerställa att de kan möta de skyldigheter som lagen anger. De menar även att Försvarsmakten måste öka ansträngningarna för att sprida information om meritvärdet av tjänstgöring i internationella insatser för att öka acceptansen och kunskapen i samhället i relation till veteraner.

Studien har även påvisat att schablonmässiga könsroller och maskulinitetshegemonin har en tydlig påverkan på veteranernas vilja att söka hjälp. Anledningar till varför de inte vill, känner att de kan, eller att får den hjälp de är i behov av kan bero på att de är rädda för att ses som svaga och i mäns fall omanliga, både på grund av soldat- och matchokulturen inom försvaret, men även på grund av det ofullständiga stödet från det civila samhället. Andra anledningar kan vara för att de själva inte förstår vad som är fel på dem, att de känner att sökandet efter hjälp skulle kränka deras integritet och identitet som soldat samt på grund av det ofullständiga stödet och hjälpen från både nära och kära, men även samhället i stort, primärvården samt Försvarsmakten i sig.

5.1 Förslag till framtida forskning

Till sist finns det ett stort utrymme och behov av vetenskaplig forskning inom detta ämne. Precis som tidigare sagt är detta forskningsområde relativt nytt i svensk kontext och allt eftersom Sverige blir allt mer militäriskt intresserade och aktiva hoppas jag och tror att intresset för forskning och analys i ämnet ökar. Både för att skapa förbättringar inom Försvarsmaktens förfaringsätt i relation till veteraner, men även för att utveckla primärvården till de skadade veteranernas fördel. Ett ökat intresse för forskning skulle i långa loppet även göra att intresset, förståelsen och acceptansen i samhället skulle öka förståelsen för de sårade veteranerna.

Referenser

Litteratur

- Ahlmark, Anders & Larsson, Robert (2013) *Svenska soldaters upplevelse av återgången till vardagslivet i Sverige*. Kandidatuppsats. Institutionen för Socialt Arbete. Stockholms universitet.
- Agrell, Wilhelm (2014) *Ett krig här och nu: från svensk fredsoperation till upprorsbekämpning i Afghanistan 2001 – 2014*. Stockholm: Atlantis.
- Beauvoir, Simone de (1995) *Det andra könet*. Ny pocketutg. Stockholm: PAN/Norstedt
- Bergström, Göran & Boréus, Kristina (red.) (2005) *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. 2., [omarb.] uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Bjereld, Ulf & Demker, Marie & Hinnfors, Jonas (2009) *Varför vetenskap? Om vikten av problem och teori i forskningsprocessen*. 3., [omarb.] uppl. Lund: Studentlitteratur
- Byström, Karoline & Larsson, Emma (2012) *I huvudet på svenska militärveteraner – innan, under och efter avslutade mission*. Kandidatuppsats. Institutionen för Socialt Arbete. Umeå universitet.
- Carlén, Anders & Falk, Mattias (2013) *Svenskar i strid: Veteranernas historier 1943 – 2011*. [Ny utg.] Stockholm: Månocket.
- Connell, Raewyn (1995) *Maskuliniteter*. Göteborg: Dialos
- Connell, Raewyn (2009) *Om Genus*. 2., utvidgade och omarrb. Uppl. Göteborg: Daidalos
- Connell, Raewyn (2013) *Gender and Power: Society, the Person and Sexual Politics*. [Elektronisk resurs] Hoboken: Wiley.
- Danermark, Berth & Ekström, Mats & Jakobsen, Liselotte & Karlsson, Jan (2003) *Att förklara samhället*. 2 [omarb.] uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Eduards, Maud (2007) *Kroppspolitik: Om moder Svea och andra kvinnor*. Stockholm: Atlas.
- Eduards, Maud (red.) (1983) *Kön, Makt och Medborgarskap. Kvinnan i politiskt tänkande från Platon till Engels*. Stockholm: Gleerups.
- Eduards, Maud & Kronsell, Annica (2013) ”Konflikt och säkerhet”, i *Internationella relationer – Könskritiska perspektiv*. Editors: de los Reyes, P., Eduards, M., Sundevall, F.. Liber A
- Edvardsson, Anja & Sjöstrand, Carl (2006). *Utlandsstyrkan i fredens tjänst: försvarsmaktens internationella insatser*. Malmö: Arena
- Elstain, Jean Bethke (1995) *Women and war: with a new epilogue*. [New ed] Chicago: University of Chicago Press
- Esaiasson, Peter (2003) *Metodpraktikan: konsten att studera samhälle, individ och marknad*. 2., [rev.] uppl. Stockholm: Nordstedts juridik
- Friedman, Matthew & Norris, F.H. & Lerner, F. & Smith, H. & Garone, S. (2009) ”PTSD Research Quarterly”, i *The National Center for PTSD*

- Gilje, Nils & Grimmen, Harald (2007) *Samhällsvetenskapernas förutsättningar*. 3. Uppl. Göteborg: Dialos
- Goffman, Erving (2011). *Stigma: den avvikandes roll och identitet*. 3. Uppl. Stockholm: Nordstedt
- Hammarström, Fritz & Månsson, Kristoffer, 2012. *18 år efter Bosnien. Svenska Bosnien veteraners psykiska hälsa och psykologiska utveckling*. Psykologexamenuppsats. Institutionen för psykologi. Umeå universitet.
- Hildebrandt, Johanne (2012) *Krigare: ett personligt reportage om de svenska soldaterna i Afghanistan*. [Ny utg.] Stockholm: Mån-pocket Fakta
- Kronsell, Annica (2012) *Gender, sex and the postnational defense: militarism and peacekeeping*. Oxford: Oxford University Press
- Patel, Runa & Davidsson, Bo (2011) *Forskningsmetodikens grunder: att planera, genomföra och rapportera en undersökning*. 4., [uppdaterade] uppl. Lund: Studentlitteratur
- Peterson, Spike V. (2010) "Gendered Identities, Ideologies, and Practices in the Context of War and Militarism", i *Gender, war, and militarism: feminist perspectives*. S. 17-29. Editors: Sjöberg, L., Via, S.. Peaeger.
- Roth, Ann-Katrine (2011) *Jämställdhetsboken: från teori till praktik*. 3. Uppl. Stockholm: Nordstedts juridik
- Rydström, Jens & Tjeder, David (2009) *Kvinnor, män och alla andra: en svensk genushistoria*. 1. Uppl. Lund: Studentlitteratur
- Sylvester, Christine (2013) *War as experience: contributions from international relations and feminist analysis*. London: Routledge
- Teorell, Jan & Svensson, Torsten (2007) *Att fråga och att svara: Samhällsvetenskaplig metod*. 1. Uppl. Stockholm: Liber
- Via, S. (2010) "Gender, Militarism, and Globalization: Soldiers for Hire and Hegemonic Masculinity", i *Gender, war, and militarism: feminist perspectives*. S. 42-53. Red: Sjöberg, L., Via, S.. Peaeger.
- Wiesner-Hanks, Merry E. (2011) *Gender in History: Global Perspectives*. 2. Uppl. Oxford: Wiley-Blackwell.

Internet

- Arnberg, F. "Posttraumatiskt stressyndrom, PTSD". Hämtad: 2014-05-18, kl. 12:00. Tillgänglig via: <http://www.psykologiguiden.se/www/pages/?ID=151&>
- Försvarsmakten. "Före – under – efter". Hämtad: 2015-05-14, kl. 19:00. Tillgänglig via: <http://www.forsvarsmakten.se/siteassets/5-information-och-fakta/anhorigstod/fore-under-efter.pdf>
- Försvarsmakten b. "Stöd och rehabilitering". Hämtad: 2015-05-14, kl. 19:00. Tillgänglig via: <http://www.forsvarsmakten.se/sv/information-och-fakta/for-veteraner/stod-och-rehabilitering/>
- Försvarsmakten c. "Ny studie visar majoriteten nöjda med veteranstödet". Hämtad: 2015-05-14, kl. 19:00. Tillgänglig via: <http://www.forsvarsmakten.se/sv/aktuellt/2013/12/ny-studie-visar-majoriteten-nojda-med-veteranstodet/>
- Försvarsmakten d. "För veteraner". Hämtad: 2015-05-24, kl. 20:00.

Tillgänglig via: <http://www.forsvarsmakten.se/sv/information-och-fakta/for-veteraner/>

- Kongoveteranerna, SVT. [video] Hämtad: 2015-05-16, kl. 20:00. Tillgänglig via: <https://www.youtube.com/watch?v=vEuJ7f58oYg>
- Notisum, "*Lag (2010:449) om Försvarens personal vid internationella militära insatser*". Hämtad: 2015-05-14, kl. 18:00. Tillgänglig via: <http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/20100449.htm>
- Regeringskansliet, "*Fredsfrämjande insatser*". Hämtad: 2015-05-24, kl. 20:00. Tillgänglig via: <http://www.regeringen.se/sb/d/11072>
- Regeringen, "*Svensk veteranpolitik - Ett ansvar för hela samhället*". Hämtad: 2015-05-16, kl. 22:00. Tillgänglig via: <http://www.regeringen.se/sb/d/108/a/239809>
- Riksdagen, "*Förordning (2010:651) om Försvarens personal vid internationella militära insatser*". Hämtad: 2015-05-14, kl. 18:00. Tillgänglig via: http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Forordning-2010651-om-Forsv_sfs-2010-651/?bet=2010:651
- Sveriges Radio P1, "*Vem tar hand om soldaten?*". Hämtad: 2015-05-10, kl. 15:00. Tillgänglig via: <http://sverigesradio.se/sida/avsnitt/328537?programid=3381>
- Sveriges Radio P1, b. "*Krigaren*". Hämtad: 2015-05-13, kl. 19:00. Tillgänglig via: <http://sverigesradio.se/sida/avsnitt/332169?programid=909>
- US. Department of Veterans Affairs. "*Understanding PTSD*". Hämtad: 2014-05-18, kl. 12:00. Tillgänglig via: http://www.ptsd.va.gov/public/understanding_ptsd/booklet.pdf
- Veteranutredningen (2014) "*Svensk veteranpolitik – ett ansvar för hela samhället: slutbetänkande*". Vol. 1. Fritze. Stockholm. Hämtad 2015-05-14, kl.12.00. Tillgänglig via: <http://www.regeringen.se/sb/d/18578/a/239809>